

Особистісні трансформації в психології: диференціація понятійного апарату дослідження

БУДАНОВА Маріанна*

викладач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0146-1554>

Анотація. Метою статті є теоретичне вивчення кризь призму психологічного знання понятійного апарату дослідження сутності й динаміки трансформації особистості. Визначено, що в предметному полі психології проблема трансформації є недостатньо вивченою та доволі дискусійною. Аналіз поняття трансформації обумовлений його інтегративним, міждисциплінарним характером, складністю змісту й багатогранним виміром. Узагальнення наявних досліджень у контексті вітчизняної психології дає змогу констатувати, що переважну їх кількість присвячено проблематиці трансформацій особистості як наслідків подолання різного виду криз, у них процес трансформації асоціюється з процесом саморозвитку особистості. У наявних дослідженнях проблему саморозвитку розглядають переважно в еволюційному напрямі руху змін особистості, що передбачає спрямування людини до самовдосконалення та культивування власних потенцій. Визначено, що ототожнювання трансформації виключно із саморозвитком не є виваженим, оскільки розвиток особистості може відбуватися в інволюційному напрямі та супроводжуватися негативними змінами в її змістовному компоненті. Можна стверджувати, що більшість зарубіжних науковців термін «трансформація» ототожнюють зі змінами властивостей і рис та переважно пов'язують їх із класичною п'ятифакторною (шестифакторною) моделлю особистості. Відповідно до цього, риси особистості можуть змінюватися впродовж життя, що обумовлює іманентну особистісну індивідуалізацію.

Ключові слова: трансформація особистості; особистісні зміни; розвиток особистості; саморозвиток; динаміка трансформацій особистості.

Історія статті:

Отримано: 31.08.2023

Переглянуто: 29.09.2023

Прийнято: 27.10.2023

Рекомендоване посилання:

Буданова М. Особистісні трансформації в психології: диференціація понятійного апарату дослідження. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 54–61. doi: 10.33270/03233302.54.

*Відповідальний автор

Вступ

Світ сучасної людини мінливий, вирізняється варіабельністю зовнішніх соціальних умов. Зазначене актуалізується в контексті наявних тектонічних перетворень усіх складових життєдіяльності громадян нашої держави. Повномасштабна воєнна агресія спричинила злам звичних орієнтирів життєвого світу українців. Відбитком складних, кризових детермінант існування особистості прогнозовано стають внутрішні глибинні перетворення. Їх поява обумовлена необхідністю формування підвалин для максимального збереження зовнішньої та внутрішньої особистісної рівноваги людини в життєвому просторі, що стрімко руйнується. Конструктивне життєтворення, зауважує Т. М. Титаренко, передбачає діалог зовнішнього та внутрішнього в життєвому світі особистості. У цьому діалозі не місце плутанині реальності, фантазій, мрій, удавань. Тут ідеться про актуальну дійсність, правду, хоч якою складною вона не була б. Життєтворення передбачає готовність до самотрансформацій в особистій, професійній, сімейній та інших сферах, з огляду на зовнішні виклики та внутрішні ресурси, реальні можливості діяти й обмеження, які накладаються воєнною ситуацією (Титаренко, 2023). Проблема «відгуку» змістовної сторони особистості на виклики соціальних, політичних, економічних перетворень не новітня в предметному просторі психологічного знання. Водночас аналіз доступних нам першоджерел дає підстави стверджувати про наявність різночитання понятійного апарату тлумачення потенційних особистісних трансформацій в умовах життєвих змін. Це зумовлює необхідність здійснення епістемологічного аналізу основних дефініцій: трансформація, розвиток, зміни.

Матеріали та методи

Метою статті є диференціація в науковому полі психологічного знання, понятійного апарату дослідження проблеми особистісних трансформацій.

У сучасній науковій літературі це питання є доволі дискусійним, його аналізували Н. Бугайова, О. Білюк, Е. Галажинський, І. Губеладзе, В. Заїка, В. Ключко, Н. Корж, І. Лєскова, В. Маслак, В. Онищенко, В. Павленко, Т. Титаренко, О. Тур, Л. Сокур'янська, В. Шабуніна. Подеколи диференціацію визначають як зміну соціальних форм у процесі переходу від одного якісного стану до іншого, що має кілька векторів спрямованості (конструктивний, стагнаційний та деструктивний).

Результати й обговорення

Аналіз поняття трансформації обумовлений його інтегративним характером, складністю змісту й багатогранним виміром. Міждисциплінарність зазначеного поняття зумовлює актуальність диференціації його сутності в межах різних

галузей наукового знання. Таку спробу здійснив Є. Івченко в межах теоретичного аналізу. На його думку, в економічних науках трансформація і трансформаційні процеси розглядають як якісну зміну економічної системи; у соціології дослідження соціальних трансформацій належать до окремих проблем трансформаційних процесів; у медичних, біологічних, сільськогосподарських науках увагу акцентовано на дослідженні генетичної трансформації; у сучасній біотехнології трансформація означає фенотипові зміни, які зумовлені експресією чужорідного гена в організмі, тобто генетична модифікація клітини шляхом уведення та подальшої експресії в ній чужорідного генетичного матеріалу; у сільськогосподарських науках використовують і розглядають методи генетичної трансформації рослин, що надає можливість запроваджувати нові підходи до селекції; у теорії перекладу та лінгвістики застосування різноманітних лексичних і граматичних трансформацій розглядають під час перекладу, у гірничих та геологічних науках тлумачать як трансформацію гірських порід, тобто процеси зміни вихідних утворень унаслідок метасоматозу, що відбувається завдяки долученню одних і вилученню інших хімічних компонентів; у метеорології трансформацію визначають як поступову зміну властивостей повітряних мас; у технічних науках це поняття розглядають стосовно перетворення перемінного струму за допомогою трансформатора; у математичних науках відомими є перетворення Фур'є та Лапласа; у юридичних науках трансформація є одним зі способів перетворення норм міжнародного права на норми внутрішньодержавного (Івченко, 2015).

Міждисциплінарний характер терміна «трансформація» зумовлює можливість екстраполювати окремі наукові позиції в його тлумаченні в предметне поле психології особистісних трансформацій.

На переконання Г. М. Поченчук, трансформація позначає зміну чого-небудь, перетворення системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами (Pochenchuk, 2014). Відповідно до поглядів науковця, ми можемо припустити, що трансформації особистості відбуваються на певних етапах розвитку, так званих точках біфуркації, коли її складові надзвичайно чутливо реагують на будь-які впливи. Точки біфуркації відображають «збуджений стан» особистості, що знаходиться немовби на перехресті, і навіть незначні зовнішні коливання можуть призвести до зміни подальших еволюційних шляхів, переходів до інших атракторів. Безумовно, трансформації можуть протікати й еволюційно, поступово, послідовно, але в такому разі вони є менш відчутними. Війна та пов'язаний з нею спектр екзистенціальних змін життєдіяльності українців однозначно належать до регресивних чинників, що зумовлюють виникнення точки біфуркації

особистісного існування та спричиняють невизначеність: чи стане стан системи хаотичним, чи вона перейде на новий, більш диференційований і високий рівень упорядкованості шляхом трансформації.

Поняття «трансформація» набуло широкого використання в суспільних науках у другій половині ХХ ст. для характеристики новітніх процесів, пов'язаних із радикальними структурними змінами національних економік (Radionova, 2014). Відповідно до тлумачення трансформації в економіці, це поступове, глибоке й порівняно швидке перетворення соціальної природи суспільства, обумовлене внутрішніми потребами системи. Водночас, аналізуючи сутність особистісних трансформацій сучасних українців, не можна обмежувати їх джерела виключно факторами ендогенної природи, оскільки навіть простий, лінійний причинно-наслідковий аналіз може підтвердити, що трансформація відбувається під впливом як внутрішніх стосовно об'єкта трансформації чинників, так і зовнішніх. З огляду на актуальні культурно-історичні умови, ми можемо стверджувати не тільки про наявний рівноправний вплив як ендогенних, так і екзогенних чинників на формування трансформаційного процесу особистості, а також вирішальний вплив зовнішніх детермінант.

Розуміння трансформації як зміни структури будь-якого об'єкта в межах самоорганізованого процесу (руху від форми до форми через заперечення попередньої форми та формування нової через заперечення-формування) обумовлює виникнення припущення, що трансформація особистості не обмежується тільки формою або структурою: навпаки, часто форма в трансформації лише відображає зміну сутності певного особистісного явища або характеру взаємодії між структурними елементами особистості.

На переконання деяких науковців, трансформація у психології – це процес розвитку особистості, у процесі якого вона набуває цілісності й завершеності та є тотожним таким поняттям, як зміна, перетворення, модифікація, метаморфоза, оновлення, конверсія, пертурбація, трансфігурація тощо (Maksymenko, Kuzikova, & Zlyukova, 2017; Onyshchenko, 2020). У традиційному тлумаченні класичної психології дефініцію «трансформація» особистості використовували в межах вікової, педагогічної психології, психології праці та психології професійної діяльності тощо. Основна проблематика досліджень пов'язана з аспектами розвитку індивіда й відображала причинову зумовленість психіки та її зв'язків і відношень з об'єктивними явищами, що існують поза суб'єктом.

Вагомим у межах нашого теоретичного аналізу є висвітлення питання трансформації особистості з позицій концептуальних для вітчизняної психології парадигм. Відповідно до суб'єктно-діяльнісного підходу, формування

особистості відбувається завдяки здійсненню власного життєвого шляху, у якому вона є суб'єктом власного розвитку. Аналізуючи працю С. Л. Рубінштейна «Про мислення та шляхи його дослідження», дослідники зазначають, що автор її розпочинає з твердження про те, що теорія будь-яких явищ, зокрема психічних, ставить перед собою завдання висвітлити закони, що керують цими явищами. Заперечуючи механістичне розуміння детермінізму лише як зовнішнього поштовху, науковець вважає, що формула закону повинна співвідносити зовнішні причини та внутрішні умови. Тільки за допомогою такої формули можна визначити закономірності будь-яких явищ. У праці «Людина та світ» вчений доходить висновку про необхідність розуміння внутрішніх умов як причин: «Внутрішні умови є причинами (проблема саморозвитку, саморуху, рухові сили розвитку), джерелами розвитку знаходяться безпосередньо в процесі розвитку, як його внутрішні причини, а зовнішні причини є умовами як обставинами» (Kudermyna, 2012). Трансформація особистості за своєю сутністю є цілеспрямованим процесом перетворення когнітивної, емоційно-вольової та поведінкової сфер життєдіяльності людини. Відомим є формулювання С. Л. Рубінштейна «зовнішнє через внутрішнє», що, на думку О. М. Леонтьєва, не здатне виявити причину «виникнення особистості як особливої цілісності». Науковець запропонував «обернути» вихідну тезу: «внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє та само себе змінює» (Kudermyna, 2012). У межах діяльнісної парадигми порушено питання щодо трансформації мотиваційної сфери особистості в процесі подолання життєвої кризи шляхом зміни фокусування з мотиву на мету, перебудови ієрархії мотивів і виникнення нових. Зазначене дає змогу виокремити можливі пояснювальні механізми виникнення трансформації особистості.

На переконання П. П. Горностая і Т. М. Титаренко, неминучий процес подолання однобічності під час зустрічі з новим внутрішнім і зовнішнім досвідом – це і є трансформація (Hornostai, & Tytarenko, 2001). Зрушення є іманентною характеристикою особистісних трансформацій, проте виникає необхідність в окресленні її детермінації та змісту.

Узагальнення наявних досліджень крізь призму вітчизняної психології надає можливість констатувати, що переважну їх кількість присвячено проблематиці трансформацій особистості як наслідків подолання різного виду криз. Наприклад, на думку В. М. Заїки, трансформацію особистості під час подолання життєвих криз можна розглядати як здатність людини ставати суб'єктом власного життя, беручи відповідальність за результати своїх дій на себе. У зазначеному процесі можна виявити взаємозв'язок особистісних змін із напрямом розвитку особистості (Zaika, 2006). З огляду на це, процес трансфор-

мації асоціюється з процесом саморозвитку особистості. Це засвідчують дослідження провідних учених-психологів. Згідно з усталеною в науці позицією, індивід є ініціатором зміни та розвитку, що реалізовує процес трансформації. Досвід суб'єктності – це досвід реалізації замислу в способі виконання завдання, це досвід ініціативної дії, тобто прийняття на себе складнощів утілення замислу особистості. Саморозвиток є вищим рівнем саморуху, на якому відбуваються не хаотичні, а спрямовані, усвідомлені зміни, які приводять до якісної трансформації. Початковою точкою руху, що ініціює активність, є результат усвідомлення ступеня розбіжності змісту реального й ідеального Я-особистості (Onishchenko, 2020). Зазначене дає змогу схарактеризувати процес за такими критеріями: опосередкованість, цілеспрямованість, суб'єктність, усвідомленість. Трансформацію можна диференціювати за такими категоріями: способом, характером, об'єктом і суб'єктом змін.

Водночас результати теоретичних розвідок праць класиків психологічної галузі дали змогу О. В. Федан дійти висновку, що в межах процесу саморозвитку особистості слід виокремити два напрями: саморозвиток як спонтанний процес й усвідомлена, цілеспрямована самозміна. Відповідно до першого напрямку, саморозвиток тлумачать як природний процес розвитку психіки. Природу людини розглядають як позитивну, а прагнення до самовдосконалення – як її невіддільну характеристику. Прихильники цього підходу вважають, що людина наділена власною активністю, що йде зсередини, прагненням до особистісного зростання, реалізації внутрішнього потенціалу. У зв'язку із цим поняття «особистісне зростання», «саморозвиток» і «розвиток особистості» використовують як синоніми, за змістом вони майже накладаються. Прихильники іншого погляду розглядають цей феномен не як стихійний, спонтанний процес, а як усвідомлений вибір вектору власного розвитку, цілеспрямовані дії. Поняття саморозвитку розмежовують з поняттями «розвиток особистості» або «психологічний розвиток», його не завжди розглядають як особистісне зростання. У цьому контексті саморозвиток описують як свідому діяльність людини, спрямовану на максимально повну реалізацію себе як особистості; як форму життєтворчості людини, культивування власної унікальності шляхом розширення творчих можливостей. Саморозвиток у цьому випадку сприймають як форму розвитку, двигуном якого усвідомлено є власне суб'єкт (Fedan, 2017).

Водночас, на наш погляд, ототожнювання трансформації виключно із саморозвитком особистості не є виваженим. Висвітлені вище думки передбачають розгляд саморозвитку переважно в еволюційному напрямі руху змін особи-

стості, що передбачає спрямування людини до самовдосконалення та культивування власних потенцій. Проте розвиток особистості може відбуватися в інволюційному напрямі та супроводжуватися негативними змінами в її змістовному компоненті. Узагальнюючи погляди дослідників психологічної науки, можна стверджувати, що розвиток – складний закономірний і безповоротний інволюційно-еволюційний поступальний рух психологічних процесів у часі; такі, що прогресують і регресують, кількісні та якісні зміни інтелектуальної, особистісної, поведінкової, діяльнісної сфер; виникнення якісно нових утворень; перехід психологічної системи на новий рівень функціонування. Розмежовуючи поняття «розвиток» і «трансформація», ми можемо стверджувати, що зазначені процеси є змінами, які можуть спричинити прогресивні та регресивні новоутворення в інтелектуальній, особистісній, поведінковій, діяльнісній сферах. Водночас трансформації не завжди притаманні закономірний, незворотний рух психологічних процесів у часі та перехід психологічної системи на новий рівень функціонування.

Розглядаючи динаміку особистісної трансформації, виокремлюють: передочікування – відсутність будь-яких виявів змін; очікування – усвідомлення наявності проблеми, однак ще відсутність дій для її розв'язання; підготовча – наявність бажання в індивіда робити певні дії та побачити перші результати; дії – перші дії; підтримка – зусилля для закріплення отриманих змін. В. Сатір визначає процес трансформації в шести стадіях, Дж. Келлог – у тринадцяти (Lushin, 2002). О. С. Штепа вважає, що трансформація – це процес, що веде особистість до гармонійності, кращого саморозуміння та адекватного ставлення до себе. Тому всі стадії трансформації є конструктивними. Він здійснив спробу об'єднати класичні погляди В. Сатіра та Дж. Келлога на способи окреслення процесу змін під час трансформації (психологічної трансформації людини на шляху до особистісної зрілості):

- період парадоксів – найгостріше виявляється боротьба протилежностей; людина відчуває роздвоєння. Проте це роздвоєння передуює появі центру нового «Я»;

- лабіринт – сприймається психологічно як подорож у себе. Людина в цей період є доволі зосередженою; вона переживає втрату первинної цілісності, водночас у неї з'являється відчуття відродження;

- автономізація – домінують переживання спустошеності та пригніченості, оскільки людина суб'єктивно відокремлюється від оточення. Водночас вона набуває незалежності; усвідомлює себе не об'єктом стороннього впливу, а вільним суб'єктом, відповідальним за себе;

– трансцендентність – у цей період найяскравіше переживають психологічну трансформацію; людина виходить за межі власних застарілих установок, стереотипів, принципів і правил. Ця стадія характеризується переживанням «пікового» досвіду, тому людина сприймає себе «генератором» енергії, у неї з'являється відчуття, що вона знайшла для себе квінтесенцію буття;

– кристалізація – у людини формується установка на те, щоб бути, а не мати. Найяскравіший критерій продуктивності трансформації виявляється саме на цій стадії – відбувається гармонізація стосунків з іншими людьми; інкапсульована, самозаглиблена людина повертається до соціуму оновленою і продуктивною (Shtepa, 2004).

Узагальнюючи, доходимо висновку, що трансформація є результатом самозміни особистості в процесі внутрішньої роботи. Тому точкою відліку самозміни є рефлексія особистого досвіду. Головними елементами рефлексії для вирішального якісного стрибка в самозміні – трансформації є: відстороненість – здатність до емоційного відчуження від ситуації; позитивна дисоціація – здатність побачити себе збоку, уміння бути одночасно об'єктом і суб'єктом спостереження; гностична компетентність – «багаж» знань, що відповідають проблемній ситуації; артикульованість – здатність швидко актуалізувати найбільш адекватні до проблемної ситуації фрагменти знань; лабільність – здатність вибудовувати альтернативні гіпотези; оригінальність – здатність приймати нестандартні рішення, діяти нестереотипно; критичність – уміння раціонально прогнозувати ступінь здійснюваності різних варіантів розв'язання проблеми; когнітивність – домінування когнітивного компонента в прийнятому рішенні стосовно проблемної ситуації (Ponomarenko, & Belousova, 2000; Biliuk, 2017).

Зазначене окреслює динамічний аспект трансформації особистості з позицій розвитку, ототожнюючи поняття «трансформації», «розвитку» та «саморозвитку», що не цілком відповідає нашим поглядам на сутність, напрямки й результат трансформації особистості.

Будь-який теоретичний аналіз не може претендувати на повноту без звернення до розвідок зарубіжних науковців. Розгляд проблеми трансформації особистості в просторі зарубіжної психології, на наш погляд, повинен бути метою окремого теоретичного викладу. Водночас окремі положення ми вважаємо за доцільне виокремити в межах цієї статті.

Резюмуючи низку наукових праць (Haehner, Bleidorn, & Hopwood, 2023; Asselmann, Klimstra, & Denissen, 2021; Forgeard et al., 2022; Fassbender, Haehner, Buecker, & Luhmann, 2022; Laceulle et al., 2022; Jayawickreme et al., 2021,

Gander, & Wagner, 2022, Weststrate et al., 2022), можна стверджувати, що більшість зарубіжних науковців термін «трансформація» ототожнюють зі змінами властивостей та рис і переважно пов'язують їх із класичною п'ятифакторною (шести-факторною) моделлю особистості. Відповідно до цього, риси особистості можуть змінюватися впродовж життя, що обумовлює іманентну особистісну індивідуалізацію. Притаманні особистості зміни відбуваються під впливом внутрішньо детермінованих (динамічно-формальних) чинників, чинників середовища (зміни довколишнього середовища) і ситуативних (пов'язаних із подіями) чинників. Для дослідження змін особистості фахівці вводять у предметне поле аналізу поняття посттравматичного зростання, зосереджуючи увагу на вивченні позитивних змін особливостей особистості, визначаючи трансформацію в рисах характеру, ідентичності, світогляді й стосунках людини. Водночас емпіричні дослідження доводять, що на результат посттравматичного досвіду впливає низка змінних, а саме: вік, стать, сприйняття соціальної підтримки, індивідуальні відмінності в рисах характеру й інші індивідуально-психологічні особливості, які є предикторами адаптивних змін у подоланні кризи (Laceulle et al., 2022; Jayawickreme et al., 2021).

Висновки

Здійснений теоретичний аналіз засвідчує, що термін «трансформація» є традиційною дефініцією в різних галузях наукового знання. У психологічних дослідженнях більшість науковців не розмежовують його використання із семантично наближеними за змістом поняттями «зміни», «розвиток». Водночас, розмежовуючи поняття «розвиток» і «трансформація», ми можемо стверджувати, що зазначені процеси є змінами, які можуть спричиняти прогресивні та регресивні новоутворення в інтелектуальній, особистісній, поведінковій, діяльній сферах. Трансформації не завжди притаманний закономірний, незворотний рух психологічних процесів у часі та перехід психологічної системи на новий рівень функціонування. Здійснення подальших теоретичних розвідок заявленої для обговорення проблеми передбачає науковий пошук у напрямках диференціації понять «трансформація особистості» й «особистісні трансформації»; виокремлення та класифікації чинників, що обумовлюють особистісні трансформації; визначення сфер особистісних зрушень у процесі трансформацій; виявлення процесуально-динамічних характеристик особистісних трансформацій.

References

- [1] Asselmann, E., Klimstra, T.A., & Denissen, J.J. (2021). A. Unraveling resilience: Personality predicts exposure and reaction to stressful life events. *Personality Science*, 2, 1-29. doi: 10.5964/ps.6055.
- [2] Biliuk, O.H. (2017). Personal transformations of future psychologists in the educational process of universities. *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi*, 1(17), 23-27.
- [3] Fassbender, I., Haehner, P., Buecker, S., & Luhmann, M. (2022). Perceived Characteristics of Life Events-Short-Term Changes in Prosociality and Empathy? *European Journal of Personality*, 36(4), 529-542. doi: 10.1177/08902070211031762.
- [4] Fedan, O.V. (2017). Theoretical approaches to the problem of self-development of personality. *Theoretical and applied problems of psychology*, 2, 201-210.
- [5] Forgeard, M., Roepke, A.M., Atlas, S., Bayer-Pacht, E., Björgvinsson, T., & Silvia, P.J. (2022). Openness to experience is stable following adversity: A case-control longitudinal investigation. *European Journal of Personality*, 36(4), 483-506. doi: 10.1177/08902070221076902.
- [6] Gander, F., & Wagner, L. (2022). Character Growth Following Collective Life Events: A Study on Perceived and Measured Changes in Character Strengths During the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *European Journal of Personality*, 36(4), 466-482. doi: 10.1177/08902070211040975.
- [7] Haehner, P., Bleidorn, W., & Hopwood, C.J. (2023). Examining individual differences in personality trait changes after negative life events. *European Journal of Personality*. 2023. doi: 10.1177/08902070231156840.
- [8] Hornostai, P.P., & Tytarenko, T.M. (Eds.). (2001). *Personality psychology*. Kyiv: Ruta.
- [9] Ivchenko, Ye.A. (2015). Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context. *Efficient economy*, 2, 82-87.
- [10] Jayawickreme, E., Infurna, F.J., Alajak, K., Blackie, L.E., Chopik, W.J., Chung, J.M., & Zonneveld, R. (2021). Post-traumatic growth as positive personality change: Challenges, opportunities, and recommendations. *Journal of Personality*, 89(1), 145-165. doi: 10.1111/jopy.12591.
- [11] Kudermina, O.I. (2012). *Psychology of the individual as a subject of law enforcement activity*. Chernivtsi: Nashi kn.
- [12] Laceulle, O.M., Özoruç, Ö., Zonneveld, R., Rahim, H., Mooren, T., Stellar, J., & Chung, J.M. (2022). A longitudinal study of dispositional compassion in Syrian origin young adults resettling in The Netherlands. *European Journal of Personality*, 36(4), 543-558. doi: 10.1177/08902070221081316.
- [13] Lushyn, P.V. (2002). *Psychology of personal change* (Doctoral thesis, Kyiv, Ukraine).
- [14] Maksymenko, S.D., Kuzikova, S.B., & Zlyvkova, V.L. (Eds.). (2017). *Personality as a subject of overcoming crisis situations: psychological theory and practice*. Sumy: Sumy DPU im. A.S. Makarenko.
- [15] Onyshchenko, V.M. (2020). Transformation of personality in the process of overcoming life crises. *Actual problems of psychology*, 56, 118-124.
- [16] Pochenchuk, H.M. (2014). Patterns of transformational processes of the national economy. *Economic analysis*, 16(1), 123-129.
- [17] Ponomarenko, L.P., & Belousova, R.V. (2000). Basics of psychology for high school students. *Practical Psychology and Social Work*, 5, 17-21, 7, 22-23, 8, 12-13.
- [18] Radionova, O.M. (2014). *Employment in big cities: modern economic and theoretical analysis*. Kharkiv: KhNUMH.
- [19] Shtepa, O.S. (2004). Transformation of personality in personal growth trainings and methods of its measurement. *Practical Psychology and Social Work*, 3, 53-57.
- [20] Tytarenko, T.M. (2023). Personality navigation in traumatic life circumstances: landscapes of life creation. *Ukrainian psychology of the 21st century. The beginning (Days of Ukrainian psychology in Berlin): scientific and practical materials conference from international with participation* (pp. 45-49). V.H. Panka (Eds.). Kyiv.
- [21] Weststrate, N.M., Jayawickreme, E., & Wrzus, C. (2022). Advancing a three-tier personality framework for posttraumatic growth. *European Journal of Personality*, 36(4), 704-725. doi: 10.1177/08902070211062327.
- [22] Zaika, V.M. (2006). *Peculiarities of the transformation of a person's personality during the resolution of a life crisis*. L.H. Peretiatko (Eds.) (3rd, ed.). Poltava.

Список використаних джерел

- [1] Asselmann E., Klimstra T. A., Denissen J. J. A. Unraveling resilience: Personality predicts exposure and reaction to stressful life events. *Personality Science*. 2021. No. 2. P. 1–29. doi: 10.5964/ps.6055.
- [2] Білюк О. Г. Особистісні трансформації майбутніх психологів у навчальному процесі ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2017. № 1 (17). С. 23–27. (Серія «Психологічні науки»).
- [3] Fassbender I., Haehner P., Buecker S., Luhmann M. Perceived Characteristics of Life Events–Short-Term Changes in Prosociality and Empathy? *European Journal of Personality*. 2022. No. 36 (4). P. 529–542. doi: 10.1177/08902070211031762.
- [4] Федан О. В. Теоретичні підходи до проблеми саморозвитку особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2017. № 2. С. 201–210.
- [5] Forgeard M., Roepke A. M., Atlas S., Bayer-Pacht E., Björgvinsson T., Silvia P. J. Openness to experience is stable following adversity: A case-control longitudinal investigation. *European Journal of Personality*. 2022. No. 36 (4). P. 483–506. doi: 10.1177/08902070221076902.
- [6] Gander F., Wagner L. Character Growth Following Collective Life Events: A Study on Perceived and Measured Changes in Character Strengths During the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *European Journal of Personality*. 2022. No. 36 (4). P. 466–482. doi: 10.1177/08902070211040975.
- [7] Haehner P., Bleidorn W., Hopwood C. J. Examining individual differences in personality trait changes after negative life events. *European Journal of Personality*. 2023. doi: 10.1177/08902070231156840.
- [8] Психологія особистості : сл.-довід. / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 137 с.
- [9] Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. С. 82–87.
- [10] Jayawickreme E., Infurna F. J., Alajak K., Blackie L. E., Chopik W. J., Chung J. M., Zonneveld R. Post traumatic growth as positive personality change: Challenges, opportunities, and recommendations. *Journal of Personality*. 2021. No. 89 (1). P. 145–165. doi: 10.1111/jopy.12591.
- [11] Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці : Наші кн., 2012. 416 с.
- [12] Laceulle O. M., Özoruç Ö., Zonneveld R., Rahim H., Mooren T., Stellar J., Chung J. M. A longitudinal study of dispositional compassion in Syrian origin young adults resettling in The Netherlands. *European Journal of Personality*. 2022. No. 36 (4). P. 543–558. doi: 10.1177/08902070221081316.
- [13] Лушин П. В. Психологія особистісного змінювання : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2003. 30 с.
- [14] Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
- [15] Онищенко В. М. Трансформація особистості в процесі подолання життєвих криз. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Вип. 56. С. 118–124.
- [16] Поченчук Г. М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 1. С. 123–129.
- [17] Пономаренко Л. П., Белоусова Р. В. Основи психології для старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 17–21. № 7. С. 22–23. № 8. С. 12–13.
- [18] Радіонова О. М. Зайнятість у великих містах: сучасний економіко-теоретичний аналіз : монографія. Харків : ХНУМГ, 2014. 178 с.
- [19] Штепа О. С. Трансформація особистості у тренінгах особистісного зростання та способи її вимірювання. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 3. С. 53–57.
- [20] Титаренко Т. М. Навігація особистості у травматичних життєвих обставинах: ландшафти життєтворення. *Українська психологія XXI століття. Початок (Дні української психології в Берліні)* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Київ, 27–28 квіт. 2023 р.) / за ред. В. Г. Панка. Київ, 2023. С. 45–49.
- [21] Weststrate N. M., Jayawickreme E., Wrzus C. Advancing a three-tier personality framework for posttraumatic growth. *European Journal of Personality*. 2022. No. 36 (4). P. 704–725. doi: 10.1177/08902070211062327.
- [22] Заїка В. М. Особливості трансформації особистості людини в ході вирішення життєвої кризи : метод. рек. / за ред. Л. Г. Перетятко. Вид. 3-тє, доповн. Полтава, 2006. 100 с.

Personal Transformations in Psychology: Differentiation of the Conceptual Apparatus of Research

BUDANOVA Marianna

Lecturer of the Department of Legal Psychology of the National Academy
of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0146-1554>

Abstract. The purpose of the article is a theoretical study within the limits of psychological knowledge of the conceptual apparatus of research into the essence and dynamics of personality transformation. It is determined that in the subject field of psychology, the problem of transformation is poorly studied and quite debatable. The analysis of the transformation concept is determined by its integrative, interdisciplinary nature as well as complexity of the content and multifaceted dimension. Summarizing the available studies in the field of domestic psychology allows us to state that the majority of them are devoted to the problem of personality transformations as a consequence of overcoming various types of crises; the transformation process in them is associated with the process of self-development of the individual. In existing studies, the problem of self-development is considered mainly in the evolutionary direction of personality changes, which involves directing a person to self-improvement and cultivation of his own potential. It is determined that the identification of transformation exclusively with self-development is not balanced, since the development of the personality can take place in an inlutionary direction and be accompanied by negative changes in its content component. It can be argued that the majority of foreign scientists identify the term «transformation» as changes in characteristics and traits and mostly associate them with a classic five-factor (six-factor) personality model.

Keywords: personality transformation; personality changes; personality development; self-development; dynamics of personality transformations.